अध्याय दुई : जनसंख्या विवरण तथा प्रक्षेपण

२.१ जनसंख्याको आकार

राष्ट्रिय जनगणना २०५८ अनुसार नुवाकोट जिल्लाको जनसंख्या २,८८४७८ रहेको छ । यस अधि २०४८ को जनगणनामा जिल्लाको कूल जनसंख्या २,४५,२६० रहेको थियो भने २०३८ मा २,०२,९७६ रहेको थियो ।

तालिका २.१ : जनसंख्या सम्बन्धि विवरण

राष्ट्रिय जनगणना वर्ष	जनसंख्या					वृद्धि दर (प्रतिशत)	घरधुरी संख्या	औषत परिवार आकार
	कूल	पुरुष	प्रतिशत	महिला	प्रतिशत			
२०३८	२०२९७६	१०४४९३	५१.४८	९८४८३	४८.५७			
२०४८	२४५२६०	१२२५३१	४९.०६	१२२७२९	५०.०४	१.९२	४५६५७	५.४
२०५८	२८८४७८	१४२७३१	४९.४८	१४५७४७	५०.५२	१.६२	५३१६९	५.४

श्रोत: राष्ट्रिय जनगणना २०३८,२०४८ र २०५८, केन्द्रीय तथ्यांक विभाग ।

२०३८ मा लैङ्गिक अनुपात १०६.१ रहेकोमा २०४८ मा ९९.८ र २०५८ मा ९७.९ रहेको देखिएको छ । २०५८ मा २०४८ को तुलनामा घरघुरी संख्या बढेको देखिएता पनि औषत परिवार संख्या त्यतिनै रहेको देखिन्छ ।

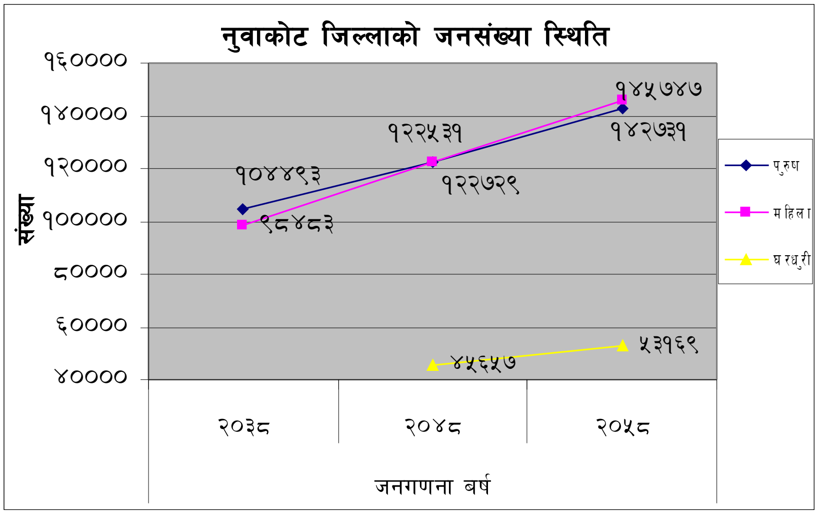

२.२ जनसंख्याको वृद्धिदर

राष्ट्रिय जनगणना २०५८ अनुसार यस जिल्लाको जनसख्या वृद्धिदर १.६२ प्रतिशत रहेको पाईएको छ । २०४८ सालको जनगणनाको तुलनामा वृद्धि दर १.९२ प्रतिशत वाट घटेको देखिन्छ । राष्ट्रिय जनसंख्या वृद्धिदर २.२७ प्रतिशतको तुलनामा नुवाकोट जिल्लाको जनसंख्या वृद्धिदर कम रहेको छ । शहरी जनसंख्याको वृद्धिदर र ग्रामीण जनसंख्याको वृद्धिदर तुलना गर्दा शहरी वृद्धिदर १.२५ प्रतिशत मात्र रहेको र ग्रामिण वृद्धिदर १.६७ प्रतिशत रहेको पाइन्छ ।

२.३ जनसंख्याको अवयव विश्लेषण

नुवाकोट जिल्लाको कूल प्रजनन दर ४.५ रहेको छ जुन राष्ट्रिय कूल प्रजनन दर ४.१ को तुलनामा केही बढी छ । कोरा मृत्यु दर ९.६२ प्रति हजार रहेको छ । औषत आयु पुरुषको ६२.८७ वर्ष र महिलाको ६४.३४ वर्ष रहेको छ, जुन राष्ट्रिय औषत आयुको तुलनामा केही बढी नै छ । बाल विवाह दर १२.९५ भने परिवार नियोजन साधन प्रयोग दर २६.२३ रहेको छ । यस जिल्लाको जनसंख्याको अवयव सम्बन्धि सूचकहरु तालिका २.२ दिईएको छ ।

तालिका २.२: जनसंख्याको अवयव विवरण

क्र.स.	बिषय	जिल्ला स्तर	राष्ट्रिय स्तर
१	कूल प्रजनन दर (प्रतिशत)	४.५०	४.१ (२०५८/०५९)
२	कोरा जन्मदर (प्रति हजार)	तथ्यांक उपलब्ध नभएको	३३.५८ (२०५८/०५९)
३	कोरा मृत्युदर (प्रति हजार)	९.६२	९.९६
४	मातृ मृत्युदर (प्रति लाख) जिवित बच्चा		४१५
५	बाल मृत्युदर (प्रति हजार)		९.१
६	शिशु मृत्युदर (प्रति हजार)		६४
७	औषत आयु		५८.९५
	पुरुष (वर्ष)	६२.८७	५९.३*
	महिला (वर्ष)	६४.३४	५९.८*
	बाल विवाह दर	१२.९५	२१.४७
	परिवार नियोजन साधन प्रयोग दर	२६.२३	३९.३

श्रोत: बार्षिक प्रतिवेदन २०६०/०६१ स्वास्थ्य सेवा विभाग । Nepal HDR 2003.

२.४ जनसंख्याको बनावट

यस जिल्लाको जनसंख्याको ०-१४ वर्ष उमेर समूहमा ३९.३४ प्रतिशत रहेको छ । यस समूहले तत्काल सन्तान उत्पादन गर्ने उमेर पुग्ना साथै जनसंख्या वृद्धि गर्न थाल्दछ र जनसंख्या वृद्धिदर अझ वढाउँछ । यसै गरी यस जिल्लामा पुरुषको भन्दा महिलाको जनसंख्या २.१ प्रतिशतले बढी देखिन्छ । हुन त ६ महिना देखि बाहिर बसेकाहरुलाई गणनामा सामेल नगरिकाले पुरुषको संख्या कमी भएको हुन सक्छ किनभने बढी पुरुषहरु वैदेशिक सेवामा गएको हुन सक्दछन् र धेरै जसो १ वर्ष भन्दा वढी नै जिल्ला वाहिर बसेको हुन सक्दछन् । उमेर समूह अनुसारको जनसंख्या विवरण तालिकामा २.३ मा देखाईएको छ ।

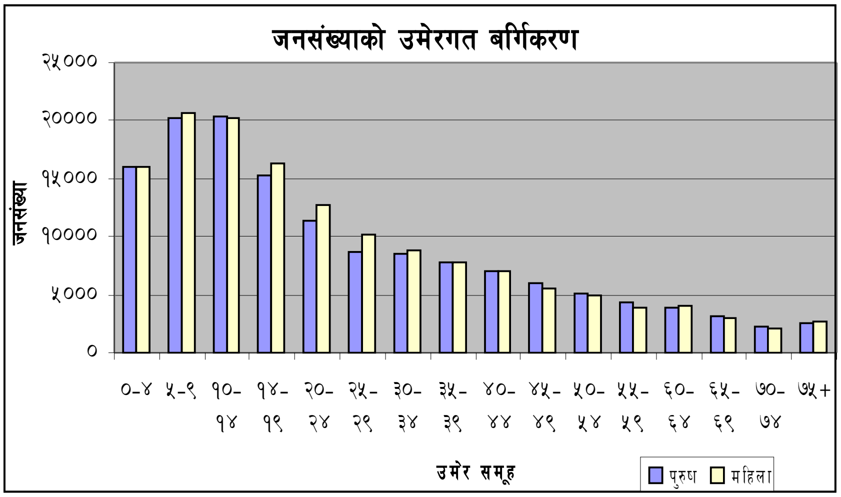

१० वर्ष वा सो भन्दा बढी उमेरका मानिसहरु लाई आर्थिक रुपमा सक्रिय जनसंख्याको रुपमा लिइन्छ । यस हिसावले नुवाकोट जिल्लामा कूल जनसंख्याको ७५ प्रतिशत आर्थिक रुपमा सक्रिय जनसंख्या रहेको देखिन्छ । यो प्रतिशत महिला र पुरुषको बरावर रहेको छ ।

तालिका २.३ : उमेर समूह अनुसारको जनसंख्या

उमेर समूह	पुरुष		महिला		जम्मा	प्रतिशत
(वर्ष)	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत		
०-४	१६०६९	११.२६	१६०४०	११.०१	३२१०९	११.१
५-९	२०२०९	१४.१६	२०५८४	१४.१२	४०७९३	१४.१
१०-१४	२०४०६	१४.३०	२०२०४	१३.८६	४०६१०	१४.१
१४-१९	१५२४२	१०.६८	१६२८५	११.१७	३१५२७	१०.९
२०-२४	११४२८	८.०१	१२७३४	८.७४	२४१६२	८.४
२५-२९	८६८७	६.०९	१०१९१	६.९९	१८८७८	६.५
३०-३४	८४६६	५.९३	८७७२	६.०२	१७२३८	६.०
३५-३९	७८५२	५.५०	७७९०	५.३४	१५६४२	५.४
४०-४४	७०७५	४.९६	७१०४	४.८७	१४१७९	४.९
४५-४९	५९३७	४.१६	५४७७	३.७६	११४१४	४.०
५०-५४	५१५४	३.६१	५०१२	३.४४	१०१६६	३.५
५५-५९	४३११	३.०२	३८३२	२.६३	८१४३	२.८
६०-६४	३८२०	२.६८	३९८३	२.७३	७८०३	२.७
६५-६९	३१६४	२.२२	२९७५	२.०४	६१३९	२.३
७०-७४	२२९९	१.६१	२१२१	१.४६	४४२०	१.५
७५+	२६१२	१.८३	२६४३	१.८१	५२५५	१.८
नुवाकोट	१४२७३१	१००	१४५७४७	१००	२८८४७ ८	१००.०

श्रोत : राष्ट्रिय जनगणना २०५८, केन्द्रीय तथ्याङ्क विभाग ।

२.५ जनसंख्याको वितरण

२.५.१ शहरी तथा ग्रामीण

२०४८ को जनगणना अनुसार नुवाकोट जिल्लामा केवल ७.६ प्रतिशत जनसंख्या शहरी क्षेत्रमा बस्ने गरेकोमा २०५८ सालको जनगणनामा ७.३ प्रतिशत रहेको देखिन्छ । राष्ट्रिय स्तरमा १४.२ प्रतिशत शहरी जनसंख्याको तुलनामा नुवाकोटको शहरी जनसंख्याको प्रतिशत आधाले कम छ । २०४४ सालमा मात्रै विदुर नगरपालिका स्थापना भई जिल्लाको सदर मुकाम यहाँ रहँदै आएको हुँदा २०४८ को जनगणना देखि मात्रै शहरी जनसंख्याको तथ्याङ्क संकलन गरिन थालेको हो । यसैले २०४८ भन्दा अगाडिको शहरी क्षेत्रको जनसंख्याको वारेमा तथ्याङ्क प्राप्त हुन सकेन । यसैले नुवाकोट जिल्लाको शहरी जनसंख्या र त्यसको वृद्धि दर भन्नाले विदुर नगरपालिकाको स्थितिलाई मात्र दर्शाउँछ ।

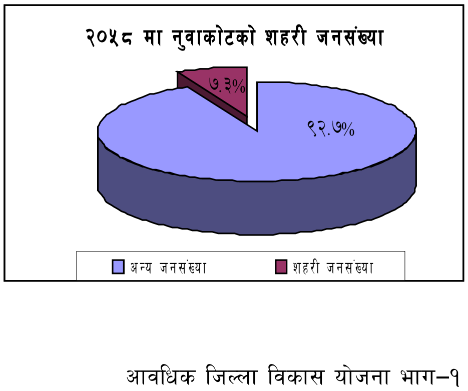

तालिका २.४: विदुर नगरपालिकाको जनसंख्या

वर्ष	जिल्लाको कूल जनसंख्या	शहरी जनसंख्या		राष्ट्रियस्तरमा शहरी जनसंख्या (%)	शहरी जनसंख्या वृद्धिदर
		संख्या	प्रतिशत		
२०४८	२४५२६०	१८७९४	७.७	९.५	
२०५८	२८८४७८	२११९३	७.३	१४.२	१.६७

श्रोत : राष्ट्रिय जनगणना २०५८, केन्द्रीय तथ्याङ्क विभाग ।

२.५.२ भौगोलिक वितरण

२०४८ को जनगणना अनुसार यस जिल्लाको जनधनत्व २१९ प्रति वर्ग किलोमिटर भएकोमा सो बढेर २०५८ सालको जनगणनामा २५७ जना प्रति वर्ग किलोमिटर भएको छ । ग्रामीण क्षेत्रमा भन्दा शहरी क्षेत्रमा जनधनत्व झण्डै साढे दुई गुणा वढी रहेको छ ।

तालिका २.५: ग्रामीण तथा शहरी जनसंख्या

क्र.स.		ग्रामीण	शहरी	जम्मा
१	जनसंख्या	२६७२८५	२११९३	२८८४७८
	पुरुष	१३२३९२	१०३३९	१४२७३१
	महिला	१३४८१३	१०८५४	१४५७४७
२	परिवार संख्या	४८१३५	४२३४	५३१६९
३	परिवारको आकार	५.६	५.०	५.४
४	क्षेत्रफल वर्ग कि.मी.	१०८६.४९	३४.५१	११२१
५	जनधनत्व प्रति वर्ग कि.मी.	२४६	६१४	२५७

श्रोत : राष्ट्रिय जनगणना २०५८, केन्द्रीय तथ्याङ्क विभाग ।

नुवाकोट जिल्लामा वस्तीहरु बारे कुनै तथ्याङ्क उपलब्ध छैन । तराईमा जस्तै कुनै पनि गा.वि.स.मा वस्तीहरु एकै ठाँउमा झुरुप्प रहेका छैनन् । केही ठाँउमा ८/१० घर झुरुप्प रहेका छन् भने केही ठाँउमा १/२ घर रहेका छन् । यसैले वस्ती अनुसारको जनसंख्या विश्लेषण गर्न संभव भएन ।

यस जिल्लामा सबैभन्दा धेरै जनसंख्या विदुर नगरपालिका (२११९३) मा रहेको छ भने गाउँ विकास समितिहरु मध्ये मदानपुरमा सबै भन्दा धैरै र वर्सुन्चेतमा सबै भन्दा कम (५५४) रहेको छ । जनघनत्वको हिसाबले हेर्दा ग्रामीण क्षेत्रमा सवैभन्दा बढी जनघनत्व कविलास गा.वि.स.मा (५६६ प्रति वर्ग कि.मि.) र सवैभन्दा कम ध्याङफेदी गा.वि.स.मा (२७ प्रति वर्ग कि.मि.) रहेको देखिन्छ । दोस्रो उच्च जनघनत्व भएको गा.वि.स. थानसिङ (४८०.२ प्रति वर्ग कि.मि.) रहेको छ ।

तालिका २.६ : न.पा. तथा गा.वि.स.हरुको जनसंख्या तथा घरधुरी विवरण

क्र.सं.	गा.वि.स./न.पा.को नाम	वि.सं. २०५८						
		परिवार संख्या	जनसंख्याजम्मा	पुरुष	महिला	२०४८-२०५८जनसंख्या वृद्धिदर	औषत परिवार सङ्ख्या	जनघनत्व प्रति व. कि.मि.
१	बागेश्वरी	१०१५	५४४४	२६८५	२७५९	१.४८	५.४	४१३.६
२	वालकुमारी	४८६	२४४५	१२१६	१२२९	१.६६	५.०	१८९.८
३	बर्सुन्चेत	१११	५५४	२७१	२८३	-०.९३	५.०	१०७.३
४	बेलकोट	१४०३	७७७६	३९०२	३८७४	१.३८	५.५	२७०.२
५	बेतिनी	७५५	४०३७	१९९६	२०४१	१.७२	५.३	१२२.३
६	भद्रुटार	७२२	३११६	१५८७	१५२९	-१.२३	४.३	२१८.६
७	भाल्चे	६९३	३५१३	१७४९	१७६४	१.७६	५.१	१३६.४
८	विदुर न.पा.	४२३४	२११९३	१०३३९	१०८५४	१.२५	५.०	६१३.४
९	बुधसिङ	६५६	३५२३	१६७३	१८५०	१.२४	५.४	१८९.८
१०	बुङताङ	५३१	२५९७	१२५३	१३४४	१.३५	४.९	१९१.२
११	चारघरे	८८५	५१९७	२६०५	२६०५	०.१४	५.९	३००.४
१२	चतुराले	६७२	३६१३	१७७४	१७७४	-३.९४	५.४	३३७.६
१३	चौघडा	१०२७	५८९९	३०५७	३०५७	०.१८	५.७	४६२.६
१४	चाउथे	६१५	३५७४	१७६१	१७६१	२.५९	५.८	२०४.१
१५	छाप	४२६	२१९४	१११७	१११७	१.८४	५.२	२२७.१
१६	दाङसिङ	६३५	३४०५	१७३९	१७३९	१.३७	५.४	३४०.५
१७	देउराली	९२०	४१४९	२१५९	२१५९	०.७६	४.५	२२१.०
१८	दुईपिपल	१२६८	७३२७	३६७३	३६७३	२.३६	५.८	२१६.०
१९	फिकुरी	५५४	३००२	१४७२	१४७२	२.३६	५.४	३५९.५
२०	गणेशस्थान	७१८	३८९८	१९२३	१९२३	१.३३	५.४	४०९.८
२१	गाऊखर्क	५७३	२९८२	१५३७	१५३७	०.११	५.२	१३५.५
२२	गेर्खु	१३४१	७३२७	३७८०	३७८०	१.६७	५.५	४१७.०
२३	घ्याङफेदी	५५०	२७८९	१२९०	१२९०	०.८२	५.१	२७.७
२४	गोरस्याङ	६९९	३८९०	१९८९	१९८९	१.३१	५.६	१९३.५
२५	जिलिङ	११५६	६४५३	३३२२	३३२२	१.५९	५.६	३०५.१
२६	कविलास	८५६	४९२३	२४२९	२४२९	२.८३	५.८	५६६.५
२७	ककनी	१३९६	७६०४	३८४३	३८४३	-०.२७	५.४	३९६.६
२८	हल्देकालिका	६८७	३८६१	१९०७	१९०७	१.८६	५.६	३८८.८
२९	कल्याणपुर	११६४	६७६३	३४४८	३४४८	२.०६	५.८	२९७.९
३०	काउले	६७६	३३२१	१७४२	१७४२	१.१०	५.९	२६०.८
३१	खडगभन्ज्याङ	१२५४	६६६५	३२१६	३४४९	०.६९	५.३	३७१.१
३२	खरानीटार	३३५	१७२३	८७९	८७९	१.२३	५.१	४०६.४
३३	खानीगाऊ	१०७३	५६७०	२९८६	२९८६	१.६२	५.३	३९०.५

३४	किम्ताङ	४५१	२२०४	११३३	११३३	१.०५	४.९	६७.७
३५	कुमरी	१४४६	८२७८	४११०	४१६८	२.४८	५.७	२५१.५
३६	लच्याङ	७६३	४१२५	२११२	२०१३	१.२७	५.४	२६६.१
३७	लिखु	५६२	२९९६	१४७१	१५२५	१.६२	५.३	२५१.७
३९	महाकाली	६९१	३७१८	१८१४	१९०४	०.७७	५.४	२२६.९
४०	मनकामना	७२०	३७४४	१८३२	१९१२	२.०६	५.२	४०१.२.२
४१	नर्जामण्डप	९६३	५४११	२७४१	२६७०	१.८६	५.६	४०४.७
४२	ओखरपौवा	१२७४	७२७७	३७००	३५७७	२.६७	५.७	३८५.०
४३	पञ्चकन्या	४९५	२८६८	१३९३	१४७५	१.२५	५.८	३४९.७
४४	रालुकादेवी	९२५	५२११	२५९५	२६१६	२.०७	५.६	२८८.६
४५	रातमाटे	६७५	३८१८	१८६३	१९५५	२.४२	५.७	३३६.६
४६	राउतबेसी	६३१	३३०७	१६५१	१६५६	०.८१	५.२	३०२.०
४७	साल्मे	३८९	१९९८	१०२७	९७१	१.७६	५.०	८२.४
४८	सामरी	१११८	५६९०	२७४२	२९४८	२.४३	५.१	२२५.३
४९	समुन्द्रादेवी	६८१	३९६५	१९८९	१९७६	२.८४	५.८	२३५.३
५०	समुन्द्रटार	४०७	२०४६	९८९	१०५७	०.९६	५.०	३३६.५
५१	शिखरबेसी	६७८	३५०४	१७८६	१७१८	१.२९	५.२	१६२.४
५२	सिक्रे	४०३	२०६८	९६२	११०६	०.७९	५.१	१३५.१
५३	सुन्दरादेवी	४८८	२४६४	१२२४	१२४०	१.४८	५.०	३९३.६
५४	सुनखानी	५३२	२९४७	१४३४	१५१३	२.३१	५.५	२८४.७
५५	सूर्यमती	६८५	४०४७	१९५१	२०९६	३.९३	५.९	३७६.१
५६	तलाखु	६७४	३५२९	१७५५	१७७४	१.२१	५.२	१७५.५
५७	तारुका	१०३७	५६४३	२६७७	२९६६	१.५३	५.४	३७६.२
५८	थानापति	६२६	३३८४	१६४५	१७३९	१.११	५.४	२४३.४
५९	थानसिङ	१३१९	७३२४	३५९६	३७२८	२.०८	५.६	४८०.२
६०	थप्रेक	७४१	४०६९	१९९९	२०७०	१.२७	५.५	२६७.७
६१	तुप्चे	११६२	६२६४	३०७६	३१८८	१.३७	५.४	३३६.७
६२	उर्लेनी	६९७	३९७६	२०२२	१९५४	१.७७	५.७	१५१.४
नुवाकोट		**५३१६९**	**२८८४७८**	**१४२७३१**	**१४५७४७**	**१.६२**	**५.४**	**२५७.३**

श्रोत : राष्ट्रिय जनगणना २०५८, केन्द्रीय तथ्याङ्क विभाग ।

२.६ धर्म, जनजाति तथा भाषागत जनसंख्या बिबरण

२.६.१ जातजाति

यस जिल्लामा सवैभन्दा वढी तामाङ्ग जातिका मानिसहरु वसोवास गर्छन । कूल जनसंख्याको ३५.५ प्रतिशत तामाङ्ग जाति छन् । तामाङ्ग पछि क्रमशः ब्राम्हण (२१.४ प्रतिशत), क्षेत्री (१३.७ प्रतिशत), नेवार (७.५ प्रतिशत) जातीका छन् भने गुरुङ्ग, मगर, राई (७.४ प्रतिशत) र दमै, कामी, सार्की जाति (६.२ प्रतिशत) छन् । अन्य विविध जातजातिहरु ८.३ प्रतिशत छन् ।

तालिका २.७ : जातजातिको विवरण

जात	ब्राम्हण	क्षेत्री	तामाङ्ग	गुरुङ्ग, मगर, राई	दमै, कामी, सार्की	नेवार	अन्य	जम्मा
जनसंख्या	६२६७२	३९४८१	१०२३२५	२१३६२	१७८३५	२१७५७	२४०४६	२८८४७८
प्रतिशत	२१.४	१३.७	३५.५	७.४	६.२	७.५	८.३	१००.०

श्रोत : राष्ट्रिय जनगणना २०५८, केन्द्रीय तथ्याङ्क विभाग ।

२.६.२ धर्म अनुसार जनसंख्या

यस जिल्लामा अधिकांश जनता (६१.१३ प्रतिशत) हिन्दु धर्मावलम्बीहरु छन् । हिन्दु पछिको दोश्रो मुख्य धर्म बौद्ध (३७.७ प्रतिशत) रहेको छ । अन्य धर्महरुमा क्रिश्चियन (०.५१ प्रतिशत), किरात (०.३५ प्रतिशत) र इस्लाम (०.१३ प्रतिशत) छन् । यी वाहेक यस जिल्लामा जैन, शिख, वहाई र अन्य धर्मावलम्बीहरु पनि छन् तर यी अत्यन्तै कम छन् र कूल जनसंख्याको ०.०७ प्रतिशत मात्र छन् ।

२.६.३ भाषा अनुसार जनसंख्या

यस जिल्लामा आधा भन्दा बढी जनसंख्या नेपाली भाषा बोल्ने गर्छन् भने त्यसपछिका वढी प्रचलित भाषाको रुपमा तामाङ्ग (३६.८ प्रतिशत) र नेवार (२.९ प्रतिशत) देखिएको छ ।

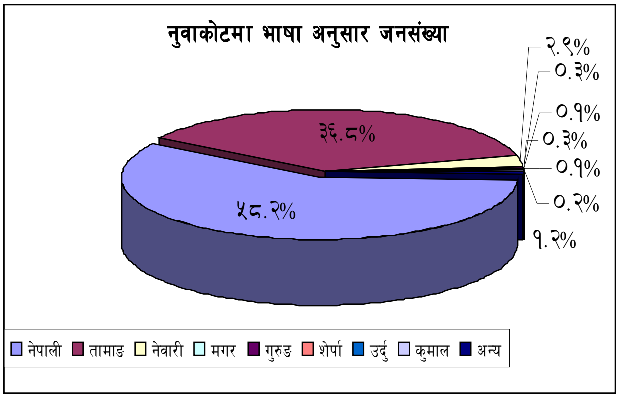

२.७ जनसंख्या प्रक्षेपण

कुनै पनि जिल्लाको जनसंख्या वृद्धिमा प्रभाव पार्ने तत्वहरु जन्मदर, मृत्युदर र बसाई सराई हुन् ॥ जनसंख्या वृद्धिमा परिवार नियोजनले पनि प्रभाव पार्दछ । यसैले भविष्यमा यी तत्वहरुको प्रवृत्ति कस्तो रहन्छ त्यसवाट नुवाकोट जिल्लाको जनसंख्या वृद्धि निर्धारण हुने हुन्छ । यदि २०४८-२०५८ कै वृद्धिदर १.६२ प्रतिशत कायम रहेमा यस जिल्लाको जनसंख्या ४२.१ वर्षमा दोब्वर हुने देखिन्छ ॥ गा.वि.स. अनुसार जनसंख्या २०६९/७० मा पुग्ने जनसंख्या र जनसंख्या दोब्वर हुन लाग्ने वर्ष तालिका २.८ मा दिइएको छ ।